

СЕКЦІЯ 1
УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ
РЕСУРСАМИ ТА ЗБАЛАНСОВАНЕ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

SECTION 1
LAND ADMINISTRATION
AND SUSTAINABLE
USE OF NATURAL RESOURCES

Волошук Мирослав
д. с.-г.н., професор, завідувач кафедри агрохімії і ґрунтознавства
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»
Івано-Франківськ, Україна

**АНТРОПОГЕННА ЕВОЛЮЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЗАХІДНОГО
РЕГІОНУ УКРАЇНИ**

В природному та соціально-економічному відношенні територія західного регіону України є унікальною для центральної і східної частини Європи. До складу її входять 8 адміністративних областей: Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Волинська, Рівенська, Хмельницька на території яких чітко простежується чотири природні зони Мале Полісся, Західний вологий Лісостеп, Передкарпаття, гірська частина Карпат (з областю Закарпатської низовини). Природно-соціально-економічні умови залишили свій відбиток на землекористування – ведення землеробства в цих областях. Так, до 1940-х років Чернівецька область (Буковина) знаходилась під Румунією; Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська – під австрійсько-польським володінням; Закарпатська – угорсько-чеською імперією; Хмельницька, Волинська, Рівенська – під Росією.

Зібраний нами різносторонній історичний матеріал і проведений його аналіз по окремих природних регіонах, областях показав, що землеволодіння мають тут глибинні традиції розвитку культури землеробства, свою тривалу і повчальну історію. Землеробські племена заселяли західний регіон з давніх-давен. Сучасну територію Волині, Галичини, Буковини, Придунайщини і частину Правобережжя Дніпра можна вважати ядром правослов'янщини, оскільки тут вже наприкінці неолітичної ери, тобто у 4 тисячолітті до н.е. вирощували пшеницю, жито, просо, ячмінь, овес, мак, льон і коноплі.

В цих повітах були такі типи землеволодінь як: громадські, князівські, військові, церковні та вільні землі, що були виділені корчмарям, мельникам і лісникам. Поля віддалені від сіл, називалися “лазами”. Вони виникали на місці освоєних (викорчовуваних) лісових ділянок і знаходились окремо від земельних масивів [1, 4].

В XVI –XVII столітті в регіоні набула широкого розповсюдження двопільна система землеробства. Поширення зв'язків в XIX столітті із країнами західної Європи посилювала впровадження нових і більш досконалих систем землеробства. Так, завдяки посівам конюшини двопільна система землеробства була замінена на три та чотирипільну, в цей час удосконалюється обробіток ґрунту, широко застосовуються

мінеральні добрива. Основну частину (75%) землеволодінь займали поміщицькі господарства площею 150-500 га, які забезпечували державу с/г продукцією і лише 20-25% приходилося на роздрібнені селянські господарства площею 2-5 га.

Створені тут мозаїчні агроєкосистеми – ділянки землі зайняті ріллею, сіножатями, пасовищами, багаторічними насадженнями, тощо і розміщені між ними ареалами лісів, чагарників, лук, боліт, торфовищ – вписувались у природні ландшафти (єкосистеми) і були тісно пов'язані з екологічною біорізноманітністю, структурою агроландшафту, з його стабільністю та продуктивністю. В цей же період для західного регіону був розроблений австрійсько-польський земельний кадастр, в основу якого були положені показники родючості ґрунту, продуктивність вирощуваних с/г культур, по цим показникам була розроблена оцінка земель [3, 4].

В період радянської імперії в 1950-1980 рр. відбулась примусова колективізація господарств, значна трансформація земельних угідь за рахунок надмірної розораності малопродуктивних земель, руйнування природних екосистем, вирубка лісів, чагарників, що привело до зменшення площ кормових угідь, лісових масивів, заповідних охоронних територій. В погоні для збільшення валового збору зернових с/г культур проводилось масове освоєння (використання) малопродуктивних земель, викорчовування чагарників, розорювання еродованих земель, терасування крутих схилів, землювання, широкомасштабна меліорація перезвожених земель. Все це привело до інтенсивних (катастрофічних) наслідків розвитку деградаційних процесів.

Екосистеми агроландшафтів були значно спрощені, їх видовий склад, екологічна різноманітність угідь і зв'язки між континентами ландшафту порушені. Все це привело до посилення деградаційних процесів (забруднення земель отрутохімікатами, переущільнення ґрунту та інше). Всі ці зміни відбувались на фоні широкомасштабної недостатньо обґрунтованої меліорації земель (осушення, зрошування), надмірне внесення мінеральних добрив, отрутохімікатів, впровадження індустриальних технологій вирощування сільськогосподарських культур, впровадження міжгосподарських сівозмін. За рахунок викорчовування природних чагарників, широкомасштабного осушення перезвожених земель створювались так звані «поля високої родючості площами по 150-200 га». Під час підготовки ґрунту до сівби, догляду за посівами та збирання врожаю, важка с/г техніка проходила по полю, особливо в садах і виноградниках (міжряддях) – по 10-15 разів, що привело до різкого погіршення показників родючості ґрунту: щільності, твердості, зниження водопроникності, інтенсивного змиву ґрунту на схилових землях.

Осушення перезвожених, заболочених земель в Поліссі, в Передкарпатті, привело до пониження рівня ґрунтових вод, погіршення водно-фізичних властивостей осушених ґрунтів. Збільшення затрат на виробництво с/г продукції, а в деяких районах до критичного екологічного середовища. Зміна стану агробіорізноманіття у землекористуванні збільшила кількість еродованих площ, заболочених земель, зниження рівня ґрунтових вод, мікроклімату. Інтенсивне техногенне навантаження на природні ландшафти окремих територій від часу становлення виду природокористування вкрай катастрофічні і до цього часу.

Не в кращу сторону змінилось землекористування за останні 10-15 років, за час набуття Україною політичної незалежності. Відбулось недостатньо науково-обґрунтоване реформування земельних відносин, роздержавлення великих господарств без урахування якісної оцінки земель. В зв'язку з економічною ситуацією

в Україні були допущені прорахунки і помилки, які, в більшості, зумовили погіршення не лише агробіорізноманіття, але і соціально-економічної ситуації, не враховувалось надбання вітчизняної та світової історії, сучасного досвіду інших європейських держав [1, 6].

На даний час в окремих областях регіону (Чернівецька, Тернопільська Івано-Франківська області) біля 75% силових земель деградовано, із них 15% сильно деградованих. Із-за затяжної економічної кризи, великої вартості проведення меліоративних робіт – зведено до мінімуму вапнування кислих ґрунтів, площа яких з кожним роком збільшується.

Відсутність експлуатації меліоративних систем привело до повторного перезволоження земель. Роздержавлення великих господарств сприяло роздрібненню земельних масивів на окремі ділянки (паї), а місцями до повної ліквідації сівозмін, припинення експлуатації меліоративних, агролісомеліоративних систем, низької культури землеробства, погіршення фітомеліоративного стану, появи нових видів біофітоценозів.

Все це свідчить про те, що землекористування в багатьох регіонах України знаходиться в критичному стані. В зв'язку з цим виникли нові задачі в розробці концепції формування ерозійностійких агроєкосистем в сучасних умовах господарювання, фермерства, оренди, селянських спілок та акціонерних господарств, консолідації земельних ділянок, формування еколого сталих агроєкосистем.

В першу чергу доцільно відродити порушенні людиною норми співвідношення біоценозів. Для цього необхідно провести обстеження ґрунтів, оновити бонітування ґрунту, удосконалити грошову і експертну оцінку земель, розробити паспорт кожної земельної ділянки і дати заходи, щодо його покращення, створення еколого-стійких моделей агроєкосистем [5].

Рациональне використання земель забезпечить зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва й сприятиме відновленню природної родючості ґрунтів, приведе до екологічного оздоровлення земельних ресурсів. Збереження і охорона природних екосистем західного регіону України є найважливішим екологічним, економічним, соціальним і політичним завданням, вирішення якого потребує міжнародних зусиль країн Центральної і Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Балабушевич Т. А. Аграрна історія Галичини другої половини XVIII ст. Київ : Наукова думка. 1993. С. 22-59.
2. Волощук М. Д. Сучасний стан і перспектива розвитку землеробства західного регіону України. *Вчені-аграрники сільськогосподарського виробництва. Міжвідомчий збірник наукових робіт*. Чернівці, 1993. С. 8-13.
3. Никулин Б. Йдемо з тисячоліть. *Державність*. 1991. № 2. С. 2-4.
4. Свежинський П.В. Аграрні відносини на Західній Україні з кінці XIX – на початку XX ст. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. С. 69-77.
5. Соломаха В. А., Малієнко А. М., Мовчан Я. І. та ін. Збереження біорізноманіття у зв'язку із сільськогосподарською діяльністю. Київ : Центр учбової літератури, 2005. С. 123.
6. Позняк С. П. Актуальні проблеми дослідження екологічного стану ґрунтів західного регіону України. *Агрохімія і ґрунтознавство. Міжвідом. тем. наук.*